

УДК 37.013:614

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3\(45\)-2260-2268](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-2260-2268)

Каменчук Тетяна Олегівна кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південно-український національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського», Одеса, <https://orcid.org/0000-0002-9518-8389>

ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розглянуто теоретико-психолого-педагогічні засади формування основ безпеки життєдіяльності в учнів початкових класів у контексті сучасних соціальних, техногенних та воєнних викликів.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня ризиків у життєдіяльності людини, що потребує формування у дітей стійких моделей безпечної поведінки вже на ранніх етапах навчання.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення сутності безпеки життєдіяльності та безпекової компетентності як інтегративної характеристики особистості. Визначено, що безпекова компетентність включає когнітивний, діяльнісний та ціннісний компоненти і передбачає здатність особистості усвідомлювати потенційні ризики, прогнозувати наслідки власної поведінки та діяти відповідально у небезпечних ситуаціях.

Обґрунтовано значення формування культури безпеки як складової процесу соціалізації дитини. Встановлено, що культура безпеки передбачає сформованість ціннісного ставлення до життя і здоров'я, відповідальність за власні дії та здатність до саморегуляції поведінки.

Особливу увагу приділено віковим та психологічним особливостям молодших школярів, які визначають специфіку засвоєння знань про безпеку. Доведено, що ефективність формування безпечної поведінки залежить від урахування емоційності, схильності до наслідування та особливостей розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку.

Розкрито роль безпечного освітнього середовища як важливого чинника розвитку особистості. Визначено, що створення психологічно комфортного середовища сприяє формуванню довіри, зниженню рівня тривожності та ефективному засвоєнню норм безпечної поведінки.

Обґрунтовано необхідність використання практикоорієнтованих методів навчання, зокрема моделювання життєвих ситуацій, рольових ігор,

тренувальних вправ та алгоритмізації дій у надзвичайних ситуаціях. Показано, що такі методи сприяють формуванню стійких поведінкових навичок та забезпечують готовність учнів до дій у реальних умовах.

Окрему увагу приділено формуванню навичок інформаційної безпеки в умовах цифровізації суспільства. Визначено, що учні повинні володіти базовими знаннями щодо безпечної поведінки в інтернет-середовищі та вмінні розпізнавати потенційні загрози.

Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу до формування основ безпеки життєдіяльності, який поєднує педагогічні, психологічні та соціальні аспекти освітнього процесу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інноваційних методик формування культури безпеки в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: безпека життєдіяльності; початкова освіта; формування безпекових компетентностей; культура безпеки; молодші школярі; психолого-педагогічні засади; безпечне освітнє середовище; компетентнісний підхід.

Kamenchuk Tetiana Olehivna PhD in Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Political Science and Law State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, <https://orcid.org/0000-0002-9518-8389>

THEORETICAL, PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF FORMING LIFE SAFETY BASICS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. The study explores theoretical, psychological and pedagogical foundations of forming life safety basics in primary school students within the context of modern social, technological and wartime challenges. The relevance of this issue is determined by the increasing level of risks in human life, which requires the development of stable models of safe behavior in children from the early stages of education.

Modern scientific approaches to defining the essence of life safety and safety competence as an integrative characteristic of personality are analyzed. Safety competence is interpreted as a multidimensional construct that includes cognitive, activity-based and value components and involves the ability to recognize potential risks, predict the consequences of behavior and act responsibly in dangerous situations.

Particular emphasis is placed on the formation of a safety culture as an essential component of a child's socialization. This concept involves the

development of a value-based attitude toward life and health, responsibility for one's actions and the ability to regulate behavior in various situations.

Attention is also paid to the age and psychological characteristics of primary school students, which determine the specifics of acquiring safety-related knowledge. The effectiveness of forming safe behavior depends on emotional sensitivity, imitation tendencies and cognitive development of children.

A safe educational environment is considered as a key factor influencing personality development. The creation of a psychologically comfortable atmosphere contributes to building trust, reducing anxiety and improving the assimilation of safety norms.

The necessity of using practice-oriented teaching methods is substantiated, including situational modeling, role-playing activities, training exercises and algorithmic actions in emergency situations. These methods ensure the formation of stable behavioral skills and readiness to act in real-life conditions.

Special attention is given to the development of information safety skills in the context of digitalization. Students are expected to acquire basic knowledge of safe online behavior and the ability to identify potential threats.

It is concluded that a comprehensive approach to forming life safety basics is necessary, combining pedagogical, psychological and social aspects. Prospects for further research are related to the development of innovative approaches to safety education.

Keywords: life safety; primary education; safety competence; safety culture; primary school students; educational environment; competence-based approach.

Постановка проблеми. Формування основ безпеки життєдіяльності в початковій школі є складним міждисциплінарним процесом, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні аспекти освітньої діяльності. У сучасних умовах зростання техногенних, соціальних та воєнних ризиків безпека життєдіяльності набуває статусу однієї з ключових життєвих компетентностей особистості [1; 5].

Динамічні зміни в суспільстві, зокрема цифровізація, інформаційне перевантаження, а також загострення безпекових викликів, пов'язаних із воєнними діями, актуалізують необхідність формування в учнів навичок безпечної поведінки [3; 8].

Особливо це стосується дітей молодшого шкільного віку, які через вікові особливості є більш вразливими до різноманітних ризиків.

Сучасні міжнародні дослідження підтверджують, що забезпечення безпеки дітей є одним із ключових пріоритетів освітньої політики в умовах глобальних викликів [6; 7; 9]. У зв'язку з цим особливого значення набуває

формування в учнів здатності до усвідомлення потенційних небезпек, прийняття обґрунтованих рішень та відповідальної поведінки.

Водночас традиційні підходи до навчання безпеки життєдіяльності часто обмежуються передачею теоретичних знань і не забезпечують формування практичних умінь [4]. Це зумовлює необхідність переосмислення змісту та методів навчання, орієнтованих на формування компетентностей.

Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю розроблення ефективних психолого-педагогічних підходів до формування основ безпеки життєдіяльності в учнів початкових класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про зростання уваги до проблеми формування безпекових компетентностей у початковій школі. У працях українських учених обґрунтовується значення безпечного освітнього середовища як ключової умови розвитку особистості дитини

Міжнародні дослідження акцентують увагу на необхідності інтеграції безпекової освіти у навчальний процес, розвитку практичних навичок і формування відповідальної поведінки. Водночас сучасні підходи підкреслюють важливість урахування вікових особливостей учнів.

Разом із тим недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного поєднання психолого-педагогічних механізмів формування безпечної поведінки в умовах сучасних викликів.

Мета статті - обґрунтування теоретико-психолого-педагогічних засад формування основ безпеки життєдіяльності в учнів початкових класів та визначення практикоорієнтованих методів їх реалізації в освітньому процесі

Виклад основного матеріалу. Розвиток безпечної поведінки в учнів початкових класів є складним педагогічним процесом, що передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток практичних умінь діяти в різних життєвих ситуаціях. У сучасних умовах особливого значення набуває орієнтація освітнього процесу на формування безпекових компетентностей, які забезпечують здатність дитини усвідомлювати потенційні ризики, приймати обґрунтовані рішення та діяти відповідально. Саме тому формування безпечної поведінки повинно розпочинатися вже на етапі початкової освіти, коли закладаються базові моделі соціальної поведінки, формується система цінностей та відбувається активний розвиток особистості дитини.

У сучасних умовах особливого значення набуває соціальний контекст формування безпечної поведінки. Діти молодшого шкільного віку активно взаємодіють із соціальним середовищем, що включає не лише сім'ю та школу, але й цифровий простір. Саме тому формування основ безпеки життєдіяльності повинно враховувати вплив соціальних факторів, які

можуть як сприяти, так і перешкоджати розвитку безпечної поведінки. У цьому контексті важливо формувати у дітей навички критичного мислення, здатність аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

Сучасні міжнародні дослідження підтверджують, що забезпечення безпеки дітей є одним із ключових пріоритетів освітньої політики в умовах глобальних викликів. За даними сучасних міжнародних досліджень, особливого значення набуває формування життєвих навичок, пов'язаних із безпекою та адаптацією до ризиків. Зокрема, у звіті [9] підкреслюється, що розвиток навичок безпечної поведінки, критичного мислення та здатності приймати рішення є ключовими чинниками забезпечення добробуту дітей у сучасних умовах.

У цих умовах особливого значення набуває формування культури безпеки в учнів початкових класів, оскільки саме в молодшому шкільному віці відбувається засвоєння базових норм поведінки, що визначають здатність дитини адекватно реагувати на потенційні небезпеки та приймати відповідальні рішення.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про зростання уваги до проблеми формування безпекових компетентностей у початковій школі. Зокрема, у працях українських учених [4] обґрунтовується значення безпечного освітнього середовища як ключової умови розвитку особистості дитини. Міжнародні дослідження також акцентують увагу на необхідності інтеграції безпекової освіти в освітній процес, розвитку практичних навичок і формування відповідальної поведінки [6; 7; 8]. Водночас сучасні підходи підкреслюють важливість урахування вікових особливостей учнів і створення психологічно комфортного середовища навчання.

У науковій літературі безпека життєдіяльності розглядається як система знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, спрямованих на збереження життя і здоров'я людини в повсякденних та надзвичайних ситуаціях [5]. Сучасні міжнародні дослідження підкреслюють необхідність інтеграції безпекової освіти в загальну структуру навчання. Зокрема, підкреслюється, що формування безпечного освітнього середовища є ключовою умовою ефективного навчання та розвитку дитини [6].

Безпекова компетентність у педагогічній науці розглядається як інтегративна характеристика особистості, що охоплює когнітивний, діяльнісний і ціннісний компоненти. Вона передбачає не лише засвоєння теоретичних знань про потенційні ризики, але й формування здатності адекватно оцінювати небезпечні ситуації, прогнозувати наслідки власних дій та приймати відповідальні рішення.

Таким чином, безпекова компетентність виступає результатом цілеспрямованого педагогічного впливу та інтеграції знань, умінь і ціннісних

орієнтацій, що забезпечують готовність особистості до безпечної поведінки в різних життєвих ситуаціях.

Окреслений підхід відповідає компетентнісній парадигмі освіти, відповідно до якої результатом навчання є сформованість практичних умінь і моделей поведінки.

У межах початкової освіти безпекова складова інтегрується в здоров'язбережувальну та соціальну компетентності. Вона передбачає: усвідомлення можливих ризиків; здатність оцінювати небезпечні ситуації; уміння діяти відповідно до алгоритму; відповідальність за власну поведінку. Сучасні педагогічні дослідження [4] підтверджують ефективність такого підходу.

Молодший шкільний вік є сенситивним періодом формування нормативної поведінки. У цей час зростає значення авторитету вчителя, формується здатність підпорядковувати поведінку правилам, посилюється роль соціального середовища та розвивається довільність дій, що відповідає віковим закономірностям психічного розвитку дітей [2].

Важливою особливістю цього вікового періоду є також підвищена емоційність та схильність до наслідування, що зумовлює необхідність використання наочних і практикоорієнтованих методів навчання.

Сучасні дослідження підкреслюють, що навчання безпеки повинно враховувати емоційну чутливість дітей цього віку. Надмірне акцентування на небезпеках може формувати підвищену тривожність, тому зміст має бути доступним, конкретним і психологічно комфортним.

Формування основ безпеки життєдіяльності є невід'ємною складовою процесу соціалізації дитини. Школа виступає простором, де дитина засвоює соціальні норми та правила поведінки через взаємодію з дорослими й однолітками.

Водночас результати міжнародних досліджень свідчать про високу поширеність ризикованих форм поведінки серед учнів. Зокрема, встановлено, що психологічне насильство є найбільш поширеною формою небезпечної взаємодії в освітньому середовищі [6].

У початковій школі формування безпечної поведінки реалізується через систематичне повторення правил, моделювання ситуацій, рольові ігри та тренувальні вправи, що відповідає сучасним підходам до діяльнісного навчання [5; 7].

Застосування таких методів сприяє не лише засвоєнню знань, але й формуванню практичних навичок, необхідних для безпечної поведінки в реальних життєвих ситуаціях.

Міжнародні підходи до формування безпечної поведінки також акцентують увагу на необхідності системного впровадження здоров'язбе-

режувальних технологій у навчальний процес. Відповідно до рекомендацій [7], школа повинна виступати не лише освітнім, але й безпечним середовищем, що сприяє фізичному, психічному та соціальному благополуччю учнів. У цьому контексті особливої уваги потребує інтеграція безпекових практик у повсякденну освітню діяльність.

Особливої актуальності набуває формування алгоритмів поведінки в надзвичайних ситуаціях. Для молодших школярів це означає чітку послідовність дій, повторюваність тренувань і формування впевненості у власних можливостях.

Розвиток навичок інформаційної безпеки є одним із ключових напрямів формування безпечної поведінки. У цьому контексті підкреслюється необхідність створення безпечного освітнього середовища [8].

Формування безпечної поведінки буде ефективним лише за умови взаємодії школи та сім'ї.

Отже, формування основ безпеки життєдіяльності в учнів початкових класів потребує комплексного педагогічного підходу.

Одним із напрямів удосконалення процесу формування основ безпеки життєдіяльності є розроблення та впровадження моделей безпечної поведінки, адаптованих до вікових особливостей молодших школярів. Такі моделі повинні враховувати як типові життєві ситуації, так і потенційні ризики, з якими можуть стикатися діти в повсякденному житті.

Моделі безпечної поведінки передбачають формування чітких алгоритмів дій у різних ситуаціях: у побуті, у школі, на вулиці, під час користування цифровими пристроями. Такі алгоритми мають бути доступними для розуміння дітей і закріплюватися через систематичне повторення та практичне відпрацювання. Особливого значення набуває формування поведінки в умовах підвищеного ризику, зокрема в надзвичайних ситуаціях. У цьому контексті навчання повинно бути спрямоване не лише на засвоєння правил, але й на розвиток здатності швидко орієнтуватися в ситуації, приймати рішення та діяти відповідно до обставин.

Суттєвим елементом є формування навичок самоконтролю та саморегуляції поведінки. Учні повинні навчитися оцінювати власні дії, передбачати їх наслідки та коригувати свою поведінку залежно від ситуації. Це сприяє розвитку відповідальності та підвищує рівень особистої безпеки.

У сучасному освітньому процесі доцільно використовувати міжпредметні зв'язки для формування безпекових компетентностей. Інтеграція знань із різних дисциплін дозволяє створити цілісне уявлення про безпеку та сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Крім того, необхідно враховувати індивідуальні особливості учнів, зокрема рівень їхнього розвитку, досвід та особистісні характеристики.

Диференційований підхід дозволяє підвищити ефективність навчання та забезпечити формування безпечної поведінки в кожній дитині.

Таким чином, впровадження моделей безпечної поведінки та створення відповідних педагогічних умов сприяє формуванню в учнів початкових класів стійких навичок безпечної діяльності та готовності до дій у різних життєвих ситуаціях. Це, у свою чергу, забезпечує підвищення рівня їхньої життєвої компетентності та успішної адаптації до сучасних соціальних умов.

Висновки. Формування основ безпеки життєдіяльності в учнів початкових класів є важливою складовою їхньої соціалізації та адаптації до сучасних умов. Установлено, що безпекова компетентність має інтегративний характер і включає когнітивний, діяльнісний та ціннісний компоненти, які забезпечують здатність особистості до усвідомлення ризиків і відповідальної поведінки. Доведено, що ефективність формування безпечної поведінки залежить від урахування вікових особливостей учнів, створення безпечного освітнього середовища та використання практико-орієнтованих методів навчання. Важливим напрямом є формування навичок інформаційної безпеки в умовах цифровізації. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням інноваційних підходів до формування культури безпеки.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 (зі змінами).
2. Зубцова Ю. Є. Дидактика початкової освіти: навч. посіб. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. 142 с.
3. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. Київ: МОН України, 2020.
4. Лесик А., Попова О., Коваль К. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи науки*. 2024. № 4. С. 245-253
5. Матяшева О. Б. Основи безпеки життєдіяльності: навч. посіб. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. 197 с.
6. UNESCO. Safe to Learn: Call to Action. Paris: UNESCO Publishing, 2020. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373271>
7. World Health Organization. Making Every School a Health-Promoting School: Implementation Guidance. Geneva: WHO, 2021. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025059>
8. UNICEF. Reimagining Life Skills and Citizenship Education. New York: UNICEF, 2021. <https://www.unicef.org/reimagining-life-skills-and-citizenship-education>
9. UNICEF. Global Annual Results Report 2023: Education. New York: UNICEF, 2024. <https://www.unicef.org/reports/global-annual-results-report-2023-education>

References

1. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity [State Standard of Primary Education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87 (zi zminyamy) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21, 2018 No. 87 (as amended)] (2018). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Zubtsova, Yu.Ye. (2024). *Didaktyka pochatkovoï osvity: navch. posib.* [Didactics of Primary Education: Teaching Manual]. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 142 p. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School] (2020). Kyiv: MON Ukrainy [in Ukrainian].
4. Lesyk, A., Popova, O., & Koval, K. (2024). Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho prostoru v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho stanu: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Organization of a safe educational environment in primary school under martial law: trends and development prospects]. *Perspektyvy nauky – Perspectives of Science*, 4, pp. 245-253 [in Ukrainian].
5. Matiasheva, O.B. (2020). *Osnovy bezpeky zhyttiediialnosti: navch. posib.* [Fundamentals of Life Safety: Teaching Manual]. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 197 p. [in Ukrainian].
6. UNESCO. (2020). *Safe to Learn: Call to Action*. Paris: UNESCO Publishing. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373271> [in English].
7. World Health Organization. (2021). *Making Every School a Health-Promoting School: Implementation Guidance*. Geneva: WHO. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789240025059> [in English].
8. UNICEF. (2021). *Reimagining Life Skills and Citizenship Education*. New York: UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/reimagining-life-skills-and-citizenship-education> [in English].
9. UNICEF. (2024). *Global Annual Results Report 2023: Education*. New York: UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/reports/global-annual-results-report-2023-education> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.03.2026